

Interview met Mevrouw M.W. van Ginkel-Kramer op 7 december 2016

Meneer Van Ginkel is ook aanwezig; zijn inbreng is kenbaar met de aanduiding G2

Korte samenvatting/inhoudsopgave interview:

- Introductie: gegevens geïnterviewde: 2 min.
- Geboorte, geboortehuis, ouders, broers en zussen: 6 min.
- Verhuisd naar Lusthoflaan; ouders, gezondheid vader, omstandigheden (riolering): 6 min.
- Werk van vader: 6 min.
- Buurt en buurtwinkels: 4 min.
- Gezondheid/ziekte als kind, ziekenhuis, buitenschool op de Herengracht: 6 min.
- Thuiswerken (bonen afhalen): 5 min.
- Gezinsomstandigheden (slapen, eten, koken, geloof): 5 min.
- School in de Medusastraat (boven- en benedenschool): 5 min.
- Vriendinnetjes in de buurt, kleding: 3 min.
- Oorlog (bombardementen in de buurt, eten zoeken, Duitsers op straat, honger, bonnen, aardappelen en bloembollen eten): 12 min.
- Bevrijding: buurtfeesten, thuiskomst vader uit Frankrijk, schurft, voedselpakketten en sigaretten: 6 min.
- Werken broers en zussen: 4 min.
- Schoonmaken bij Brandt, Nagtegaal, fabriek van Pel en mevrouw Pel: 10 min.
- Verkering en huwelijk, zwangerschappen van zussen, inwonen bij ouders, eigen huis in Lusthoflaan met douche, badhuis: 10 min.
- Relaties met broers en zussen en hun kinderen: 5 min.
- Kinderen/opleiding en werk kinderen, kleinkinderen: 8 min.
- Opnieuw werken: in de keuken van ijssalon, bij ambtenaar en haar moeder. Stoppen met werken: 7 min.
- Kleinkinderen: 5 min.
- Vakanties: in diverse vakantiehuisjes van de bond en in de caravan: 8 min.
- Eigen gezondheid en dat van haar man: 2 min.
- Pensioen/bijklussen man/bezigheden: 6 min.
- Afsluiten interview: 1 min.

I1: We hebben een paar weken geleden met uw man gepraat. We hebben toen veel gehoord over zijn leven en zijn werk en daarin bent u ook ter sprake gekomen. Vandaag willen we graag met u zelf doorpraten over uw leven, waar u bent geboren, uw rol in het gezin en uw rol in het leven van uw man. Om te beginnen: bent u in Leiden geboren en waar?

G1: In de Paradijssteeg. Ik weet daar niets van. Heb ik van horen zeggen. Na mij is nog een broertje geboren en daar scheelde ik 4 jaar mee. Ik ben één van de vijftien.

I1: 15 kinderen!

G2: Ze is nu alleen over.

G1: Ja, dat is heel erg, weet u dat? Toen mijn laatste zus overleed, toen dacht ik: ik ben helemaal alleen. Ik heb wel familie, maar dat is allemaal aanhang.

I1: Was u de oudste?

G1: Nee, ik was de jongste, op één na. Mijn oudste zus [Margaretha] is 93 geworden.

I1: Hoeveel jongens en hoeveel meisjes waren er?

G1: We hadden 9 meisjes en 5 jongens.

I1: Dus 14 kinderen.

G1: Eén heb ik er niet gekend. Die was toen al overleden.

I1: En uw ouders? Waar komen die vandaan?

G1: Mijn vader [Hendrik Johannes Kramer, zoon van Jan Kramer en Margaretha Heijnis] is in Duitsland geboren [neen, op 1 april 1888 te Nieuwer-Amstel]. Daar heeft hij ook later gewoond [bij zijn huwelijk in 1910 woonden zijn ouders te Wesel; hij kwam – ambtshalve – op 30-6-1910 uit Wesel, trouwde 26 oktober 1910 te Leiden, vertrok 26 maart 1912 naar Wesel, waar Wilhelmina Susanna Kramer op 8 oktober 1912 geboren werd, en keerde op 3 mei 1913 – ambtshalve – weer uit Wesel naar Paradijssteeg 34 terug] met mijn moeder. En toen zijn ze naar Leiden gekomen. Daar ben ik dan in de Paradijssteeg geboren [op nr. 14]. Ik denk ook die andere kinderen die boven me zijn. En mijn broertje ook, maar ik weet daar niets van. Of dat bewust is gebeurd weet ik niet. Dat is heel raar. Of ik dat weggestopt heb.....?

I2: Hoe oud was u, toen u ging verhuizen?

G1: Hoe oud zou ik geweest zijn? Een jaar of zes.

I1: U heeft dus zes jaar in de Paradijssteeg gewoond en daarna bent u verhuisd naar....?

G1: De Lusthoflaan [nr. 40]. Daar waren grote huizen voor grote gezinnen. Daar heb ik met mijn moeder 25 jaar gewoond. En zelf met mijn man 25 jaar aan de overkant [op nr. 37]. Dat waren koophuisjes. Er waren toen zo slecht huizen te krijgen. Je moest 65 jaar zijn of kinderen hebben. Dat hadden we geen van tweeën. Toen heeft mijn zwager dat huisje gekocht. Toen zeg ik: "Moet ik hier in?" Het was heel oud. Een bedstede erin.

G2: Geen riolering.

G1: Nee. Als er iets was, moest je helemaal naar Bavelaar. Dat was een kruideniertje en die moest het dan afsluiten, als wij bijvoorbeeld een lekkage hadden. Dan moest je iedereen waarschuwen dat het afgesloten werd. Dat was echt oud.

I1: Waar was de Lusthoflaan?

G1: Een zijstraat van de Herensingel. Je hebt daar twee scholen in die straat en nog een kleuterschool er tussenin. In de Os en Paardenlaan was de katholieke jongensschool. Dat was vroeger apart: jongens en meisjes.

G2: Maar verder een paleisje, dat huis. Het is helemaal weg. Er staat niets meer.

I1: Wat deed uw vader voor werk?

G1: Wat deed mijn vader voor werk? Ik ken mijn vader niet anders dan dat hij thuis was. Met de crisis natuurlijk ook en in de oorlog. Wat hij gedaan heeft, weet ik eigenlijk niet.

I1: Wat was zijn beroep? Was hij militair?

G1: Heel vroeger. Er hangt een foto in de gang van mijn vader.

G2: Zal ik die foto eens pakken?

I1: Was hij werkloos?

G1: Ja, dat was zo in 1930: de werklozentijd. Dat kan ik me herinneren. We kregen nog bonnen om te eten, omdat we nog zoveel kinderen hadden. Had mijn moeder een boterbonnetje gekregen. Ik zie me nog. Moest ik iets in mijn boter doen. Ik zie me nog roeren.

G2: Het was een mooie man. Hij was zo om te zien. Prachtige blauwe ogen. Grijs haar.

G1: Ja, ik had een mooie vader, maar dat zie je als kind niet.

I2: Had hij een beroep, had hij iets geleerd?

G1: Ik weet het niet. Ik heb er eigenlijk nooit iets over gehoord. Er werd nooit gepraat.

G2: Hij is bewaker geweest van bouwerijen. Daar werd hij neergezet. Er is een tijd geweest dat daar bewakers bij waren. In de weekenden en 's avonds.

I1: Hij was beroepsmilitair?

G1: Nou weet ik het alweer. Mijn vader was bij Woodpack, van die houtfabriek, vroeger bij de Zijlsingel [Van Hoeken?]. Dan moest hij met een trekschuit hout naar Delft brengen. Allemaal trekken. Langs de vaart.

I1: De Vliet?

G1: Ja. Dan kwam mijn vader half in de week thuis en dan was hij schoon, hoorde ik van mijn moeder. Mijn moeder zegt: "Hendrik, wat kom jij doen?" Hij zegt: "Ik ben in het water gevallen." Hij heeft nog in het ziekenhuis gelegen.

Vroeger had je geen telefoon. Later wel. Moest ik naar de Prinsenstraat, daar had je een telefooncel. Mijn vader heeft het ook heel erg benauwd gehad. We moesten 's nachts ik zie me nog als kind lopen. Ik zei: "Ik ga niet alleen 's nachts door de straat." Met een zusje van me die twee jaar ouder was, ging ik. Moesten we de dokter bellen. En dan kwam die en kreeg mijn vader een spuit. En dan zag je

hem weer helemaal..... Maar ik heb er ook last van - en mijn broers ook - we hebben allemaal last van astma.

I1: Hij was militair en hij heeft als bewaker gewerkt. U vertelde dat u lang met uw moeder in de Lusthoflaan heeft gewoond. Is uw vader vroeg overleden?

G1: Nee hoor. Mijn moeder is 78 geworden en mijn vader 80. Want mijn vader is nog bij een zus in gegaan, omdat hij alleen was. Hij zei: "Ik wil zo graag bij jou." Maar ik woonde te klein. Ik was bijna de jongste. En van horen zeggen zeiden ze: "Jij zat altijd op je vaders schoot. Dat heeft hij bij geen één kind gedaan." Het is altijd een beetje een zwakke plek voor me geweest, mijn vader. Mijn moeder was heel bijdehand. Mijn vader was ziek, omdat hij het benauwd had. En dan lag mijn moeder ook ziek. Ik ging ook boodschappen voor haar doen, want ik woonde aan de overkant. Ik vroeg: "Wat doet u dan in bed?" "Ja, vader is ziek." Ik zei: "Eruit! Kachel aanmaken. Je weet hoe het moet." Omdat mijn vader ziek was, was zij ook ziek. Ik zei: "Kom er maar uit."

Meestal kookte ik een pannetje soep voor ze, als ze ziek waren. En ik deed ook altijd de boodschappen. En met een ander zus werkten we altijd het huisje schoon, omdat ik aan de overkant woonde. Eén keer in de week. Ik weet wat werken is, hoor. Want ik was 13 jaar en toen moest ik al werken. Ze zeggen wel eens: kinderarbeid. Maar dat heb ik gedaan.

I1: Wat heeft u toen gedaan?

G1: Ik was dienstbode, altijd dienstbode geweest. Ik denk wel: Marie, je bent nu 85, maar je doet nog hetzelfde werk.

I2: Wat houdt het in?

G1: Nou, huis schoonhouden.

I2: Maar ook eten koken, boodschappen doen?

G1: Dat niet, wel boodschappen doen.

I1: Op kinderen oppassen?

G1: Nee, ze hadden geen kinderen.

I1: Bij wie was u dienstbode?

G1: bij Pel. Die suikerfabriek op de Morsweg [C.V. Gebrs. Pel, Morschweg 50-58], daar had je Pel, maar ze woonden op de Warmonderweg in een heel groot huis [mr. J. Pel, Warmonderweg 10]. En ze gingen wel eens zes weken naar België om te gokken en dan mochten wij in dat huis, met dat hondje. Ze hadden een hondje. Dat was wat, want in het begin woonden we in huis bij mijn moeder. Dat was een ramp. Dat zal ik mijn kinderen nooit aandoen. Vreselijk. Ik had nog een broer inwonen met twee kinderen. Dat wil je wel weten. Ze hadden twee kinderen. Eerst één. Huilen dat kind 's nachts, maar ze bleef gewoon slapen. Ik was zo kwaad, want ik moest gewoon naar werk.

Ik heb wat meegemaakt. Maar wij hadden geen kinderen. We waren 4 jaar getrouwd en toen kregen we dat huisje van mijn zwager. Toevallig was ik toen zwanger. Ik heb dus niet thuis met een kind gezeten.

G2: Hoe groot was het huis?

G1: In de Lusthoflaan van mijn moeder? Daar had je beneden een huiskamer. Een achterkamertje noemden wij dat. Daar zaten we meestal te eten. Dan een keuken en een toilet. Een douche was er

toen nog niet. Dat is er later in gekomen. Boven had je twee kleine slaapkamers en twee grotere en daar hadden we één van, toen we getrouwd waren, en mijn vader en moeder. Boven hadden we nog een zolder. Het was best wel groot.

G2: Daar hebben 14 kinderen gewoond?

G1: Of die er al uit waren, weet ik niet. Ik was te klein om dat te beseffen. Maar ik weet wel dat mijn broers erin waren.

G2: Maar in de Paradijssteeg waren er 15 kleine kinderen.

G1: Ja, maar daar was ik te klein voor. Mijn moeder lag in een bedstede beneden en ze had een kind aan de voorzijde en een aan het voeteneinde. Mijn vader was meestal weg in de hele week. Wij lagen - de meisjes - met zijn zessen in één bed: 3 aan het hoofdeinde en 3 aan het voeteneinde. En maar met die dekens trekken. Kan je het je voorstellen? Het was echt armoe.

I1: Er was geen verwarming?

G1: Nee. Er was geen kachel.

I1: Hoe deden jullie het met eten?

G1: Op de grond zaten wij en degenen die werkten, mochten in het gangetje zitten. Wij moesten op de grond zitten eten.

I1: Waren er winkels in de buurt?

G1: Ja. Wij woonden dan in de Lusthoflaan en dan had je de Sophiastreet en daar had je twee winkeltjes. Je had Van der Heiden [G. van der Heiden, Sophiastreet 10?] en Hendriks [W. Hendriks, Sophiastreet 88]. Ging je doorlopen, dan had je nog een grote loods van De Vooruit [Prinsenstraat 53 hoek Sophiastreet 61B]. Maar daar kwamen wij haast nooit, wij zaten meestal bij het buurtwinkeltje. Dan werd er in een boekje opgeschreven en dan betaalde je één keer in de week.

I1: Waar bent u op school geweest?

G1: In de Medusastraat. Maar ik weet niet of ik op een kleuterschool ben geweest. Ik ben het helemaal kwijt. Toen de oorlog begon – ik ben in '31 geboren, in '40 begon de oorlog, dat stuk ben ik helemaal kwijt. Ik weet niet of ik op een kleuterschool ben geweest. Dat is heel raar.

I1: En de lagere school? Weet u daar nog dingen van?

G1: Ja. Het was in de derde klas - ik kreeg TB - en ik zou eerst naar Katwijk [de Leidsche Buitenschool] gaan voor mijn gezondheid, dan kreeg je ook eten en kon je slapen, maar daar zaten de Duitsers. Toen ging ik naar de Herengracht, daar heb je een heel groot pand [het Volkshuis, nrs. 32-34, waarheen de Buitenschool geëvacueerd was in november(?) 1942], dat liep helemaal door naar wat zit daar?..... de Vestestraat. Daar was een heel grote ruimte buiten en daar lagen we allemaal op een soort kribben. Waar die soldaten op sliepen, daarop moesten we rusten. Dat weet ik nog.

I1: Hoe lang bent u ziek geweest?

G1: Hoe lang ben ik ziek geweest? Ik heb eerst nog in het ziekenhuis gelegen. Sliepen we buiten op de veranda, zo koud het was. We hadden een soort dekenjasje aan en, om je voeten warm te houden, hoe heet dat? Waar je water in deed.

I2: Een kruik?

G1: Ja, een kruik. En dan kwamen mijn moeder en vader altijd die kruik vullen. Het was koud buiten natuurlijk. Mijn vader kwam nooit bij iemand die ziek was, maar bij mij wel. Dat is heel raar. Ze zeiden het: jij met je vader.

G2: Je hebt de blauwe ogen van je vader.

G1: In elk geval. Er was natuurlijk wel een hommeles met die broers.

I1: Hoe was het gezin? Waren er grote leeftijdsverschillen?

G1: Ik had een zusje, die was twee jaar ouder. Maar er was er een geboren in januari en de tweede was in december, in hetzelfde jaar.

I1: Zwaar voor uw moeder?

G2: Je zag het niet aan haar. Ze was kittig.

G1: Later gingen we bonen afhaken. Je zat in de keuken op de grond bonen af te halen. Ik kan het nog vlug. Als ik bij mijn zus was in Eibergen, die had een heel grote groentetuin en de buren hadden appels en dan gingen ze ruilen en dan zat ik bonen af te halen. Dat ging zo snel. We konden niet anders, we deden niet anders.

I2: Bonen afhaken was voor de fabriek?

G1: Voor Timmerman en Drost [Tieleman en Dros, "De Molen", Middelstegracht en Uiterstegracht].

I1: Dat was thuiswerk?

G1: Ja, thuiswerk. En mijn moeder achter die kar... , die heeft ook veel gedaan hoor. Om maar bij te verdienen.

I1: Het was geen vetpot?

G1: Dat denk ik nu: wat heb ik het toch rijk, tegenover wat mijn moeder vroeger had. Ik heb gezegd: nooit zoveel kinderen. Ik heb er gelukkig twee. Maar ik heb wel vijf kleinkinderen en dat vind ik schitterend.

I1: Wat aten jullie?

G1: Het werd meestal gestampt. Je moest het wel eten, of je het lustte of niet. Ik dacht: als ik getrouwd ben, dan stamp ik nooit meer eten. Heb ik in het begin ook niet gedaan, maar nu met zuurkool bijvoorbeeld en met hutspot. Maar je eet het niet iedere dag. Dat heb ik verschrikkelijk gevonden.

I1: Er waren zoveel monden te voeden. Er moest zoveel eten gemaakt worden.

G1: Je kon nooit genoeg eten. Ik had altijd honger.

G2: Er was gewoon te weinig eten.

G1: Te weinig eten. Werkloosheid.

G2: En bonnen als aanvulling.

G1: Ja.

I1: En kleding?

G1: Houd daarover op. Je had de hele week je jurk aan. Nou heb je elke dag schoon aan. Werd die vrijdags gewassen, kon die zaterdag weer aan. En we kregen altijd bij Pasen een nieuwe jurk en die werd op de week genomen. Dan moest je iedere week wat betalen.

I1: Afbetalen?

G1: Ja.

I1: Uw moeder had geen wasmachine. Alles moest met de hand gedaan worden?

G1: Ja. Toen we daar kwamen inwonen, hebben we eerst een wasmachine genomen. Toen ik in betrekking was bij Pel, zei ze: "Rie, wil je wassen?" Ik zei: "Ja, hoe dan?" Ze zei: "Met je handen." Ik zei: "Dat kan ik niet. Geef me maar een plank en een borstel." Heb ik nog met een plank en een borstel gewassen. Mijn knokkels deden pijn. Ik zei: "Jullie moeten een plank en wasborstel kopen." Die hadden zoveel geld! Maar ik heb ...

I2: Dat was hele dagen?

G1: Van 's morgens 8 tot 's middags 2 en de avonden ook nog. Toen werkte je ook nog 's avonds.

I1: Zes dagen in de week?

G1: Ja.

I1: Combineerde u dat met uw lagere school?

G1: Nee, toen was ik al van school af.

I1: U heeft alleen lagere school gedaan?

G1: Ja. Ik kon gewoon niet leren. Ik was ziek geweest en dan had ik geen les. Ik heb ook nog in het ziekenhuis gelegen. Er was daar geen leraar of zo. En als dat niet gestimuleerd wordt. Maar ik kan wel mijn handen gebruiken.

I1: U zat op de lagere school in de Medusastraat. Wat was dat voor een school?

G1: Een algemene school. Je had een bovenschool en een benedenschool. De ene begon bijvoorbeeld met januari en de andere met juli.

G2: Dat was zo. Dat heb ik ook meegemaakt in de Pasteurstraat. Mei en oktober geloof ik.

I1: Wat was de bedoeling daarvan?

G1: Van die school? Ik weet dat niet. Mijn zussen zaten op de benedenschool en ik zat op de bovenschool.

I2: Je kon vroeger instromen halverwege het jaar. Er waren twee momenten dat je kon instromen.

G1: Net wat ik zei: bijvoorbeeld januari en juli.

I2: Hing ervan af wanneer je geboren was.

G1: Dat was zo. En toen was ik 13 en toen moest ik werken.

I2: Ook nog thuiswerken?

G1: Nee, toen had mijn moeder dat nog niet. Had ze nog geen huiswerk.

I2: Wanneer kwam dat dan?

G1: Al sla je me dood, dat weet ik niet.

I2: Later?

G1: Veel later. Ik was toen nog wel kind. Voordat ik eigenlijk ging werken. Zaten we al bonen af te halen.

I1: Hoe oud was u, toen u dienstbode werd?

G1: 13.

I1: En daarvoor hebt u bonen afgehaald?

G1: Ja. Gewoon bij mijn moeder. In de oorlog zat ik natuurlijk op de buitenschool. Daar kregen we natuurlijk ook les.

I2: In Katwijk?

G1: Nee. Daar zaten de Duitsers. Dat was wel voor de buitenschool, maar daar konden we niet. Zijn we op de Herengracht..... dat was de buitenschool. Ik weet nog: op het station werd gebombardeerd. Toen lag ik in het ziekenhuis. Toen werden we met ledikant en al op de gang gezet. Dat weet ik nog.

I2: Welk ziekenhuis was dat?

G1: Academisch Ziekenhuis.

I2: Waar nu het museum is, achter het station?

G1: Toen heette het Academisch Ziekenhuis. Daar lag ik toen.

I1: Hoelang hebt u daar gelegen?

G1: Ik denk een maand of vier. En toen moest ik naar huis. En ik dacht: dat plafond boven me! Het was zo laag tegenover het ziekenhuis. Ach ja, je was immers nog jong.

I1: En toen bent u naar het revalidatiecentrum op de Herengracht gegaan?

G1: Nou, het was gewoon een school, maar daar kreeg je eten. Dat was de bedoeling, want ik had tbc gehad. Het was toen overeten. Nu hebben ze medicijnen. Toen moest je het overeten en ging je in het weekend naar huis. Je kreeg bonnetjes mee, omdat je zondag thuis moest eten.

I1: Hoe lang heeft dat geduurd?

G1: Hoe lang heb ik daar gezeten? Ik denk toch wel een jaar of 4, 5.

I1: Wanneer bent u beter verklaard?

G1: De school werd opgeheven. Het was niet meer nodig natuurlijk en toen moest ik werken.

I1: Toen was u beter?

G1: Ja.

I1: De oorlog is al even ter sprake geweest. U heeft al iets gezegd over het bombardement op het station.

G1: Ja. Toen lag ik nog in het ziekenhuis. Maar er is bij ons in de Sophiastraat en de Prinsenstraat...daar waren ze verkeerd, ze moesten bij het Spoortje zijn. Dat was effe verder.

Maar ze hadden de bommen verkeerd neergegooid. Op de Prinsenstraat en de Sophiastreet. Toen zijn daar nog doden gevallen. Dat was vlakbij.

I2: Daar zijn ook bommen gevallen? Op het Spoortje?

G1: Ja. Verkeerd eigenlijk. Daar zaten de Duitsers ook.

I2: De V1.

G1: Ja, die werden daar doorgevoerd. Daar moesten ze wezen, maar ze zaten verkeerd.

I1: Net als op het Stationsplein. Dat was ook verkeerd gebombardeerd. Ze wilden het station hebben, maar ze hebben de huizen geraakt. Wat heeft u verder van de oorlog gemerkt in Leiden? Was er honger?

G1: Ja. Honger. Als het langer had geduurd, had mijn vader niet meer geleefd. Want ik weet....mijn moeder en ik - ik was altijd met mijn moeder - we gingen op het Spoortje, daar lagen allemaal cokes langs de spoorbaan. Maar daar zaten de Duitsers. Maar mijn moeder kon Duits, omdat ze in Duitsland had gewoond. Ik zie haar nog staan, zo gebukt, en die Duitsers maar schreeuwen. Mijn moeder zei: "Schreeuw maar een eind weg." Ze bleef gewoon staan. Ik was altijd met mijn moeder bezig.

G2: Het was me er één!

G1: Mijn vader was heel stil en rustig, maar mijn moeder...? En toen waren die huizen gebombardeerd. En die mensen waren eruit, er was niks meer. Dat was toen. Ze gingen de deur uit de huizen halen voor de kachel. Dat heeft mijn moeder ook nog gedaan.

I1: Als brandstof?

I2: De eigen huizen werden afgebroken voor het hout.

I1: Zag je ook veel Duitsers in Leiden?

G1: Misschien, maar waar ik woonde niet. Want het Spoortje was ietsje verder, maar daar kwam je gewoon niet als kind. Maar verder in Leiden, nee. Ja, bij het station waren ze nog wel eens.

I2: Zijn er gezinsleden nog op hongertocht geweest?

G1: Nee, mijn broers moesten onderduiken. En mijn vader, nee.

I2: Was hij een Duitser?

G1: Hij is in Duitsland geboren. Hij had een Nederlandse vader en een Duitse moeder.

I2: Heeft hij daar nog last mee gehad in de oorlog, dat hij Duits was?

G1: Nee, hij praatte gewoon Nederlands. Hij is er geboren. En met mijn moeder is hij daar ook geweest, maar ze zijn naar Nederland gekomen.

I2: Weet je waar je vader aan gewerkt heeft?

G1: Aan de Atlantikwall.

I2: Je vader zat in Frankrijk.

G1: Ik weet nog... ik was een jaar of tien. Ik was met mijn zusje alleen thuis, want een buurvrouw aan de overkant in de Lusthoflaan – mijn moeder werd Naatje genoemd, maar zo heette ze niet, ze

heette Johanna Martha [Teske, geb. Leiden 5-12-1889 als dochter van David Teske en Wilhelmina van Strien], maar ze werd Naatje genoemd – die vroeg: “Naatje, ga je mee? Ik wil de stad in.” “Nou”, zei mijn moeder, “ik ga wel met je mee.” Het was een jongere vrouw. En ineens werd er gebeld en gebeld. Wij dorsten niet open te doen. We waren bang. Maar toch maar kijken wie het is. Wist ik dat het mijn vader was? Die was helemaal met een baard. Wij vluchtten de WC in. En mijn vader tikken: “Ik ben het.” Het is wat hoor! Je vergeet wel veel, maar het komt allemaal nog wel eens terug, als je eraan denkt!

I2: Waarvan kwam hij terug?

G1: Ik weet niet waarvan hij terugkwam.

I1: U had het over de Atlantikwall.

G1: Hij heeft in Frankrijk gezeten. Maar waarvoor hij thuiskwam, weet ik niet.

I1: Waarvoor moest hij naar Frankrijk?

G1: Dat moest ie van de Duitsers.

I2: Dwangarbeid? Er werden allemaal mannen opgepakt. In die tijd waren ze de Atlantikwall aan het bouwen. Er waren allemaal buitenlanders en gevangenen, die in die bunkers....

G1: Mijn vader moest er ook heen. Maar waarom hij onverwacht thuiskwam, weet ik ook niet.

I1: Hoelang is hij daar geweest?

G1: Hoe lang ie weg is geweest?

I2: Ik denk dat je vader in '42 of '43 al weg ging en hij is '45 of '46 teruggekomen. Vlak na die bevrijding.

I1: Dus u heeft hem lang niet gezien?

G1: Nee. Ik zie me nog naar de WC gaan. Je bent maar zo groot en dan zie je opeens een vreemde man. Het was gewoon een vreemde man. Hij zag er niet uit. Het was mijn eigen vader. Nu kan je erom lachen, maar toen waren we bang. Je was toen nog jong. We waren wel met zijn tweeën. Mensenlieve, wat een leven!

I1: Hoe kwamen jullie in de oorlog aan eten? Er was natuurlijk heel weinig.

G1: Bonnen. Je had bonnen.

I1: En je probeerde wat te schooieren langs het spoor?

G1: Ja, daar moest ik ook heen. Ging ik helpen. En je kon daar ook aardappelen pakken. Dat mocht ook, maar wat was het nou? Die zaten allemaal in het water. Het waren allemaal aardappelen die onder water stonden.

I2: Waar was dat?

G1: Ook daar in de buurt, in De Kooi. Ik weet niet precies waar. Die aardappelen, die lieten die boeren staan. Maar het was allemaal in het water. Je had er in wezen weinig aan.

I1: Het was dus een aardappelveld, dat onder water stond waarschijnlijk.

G1: Ja. Ik zie me ze nog pakken. Het was echt een ramp als kind zijnde. En ik zat op die school aan de Herengracht en je kon zo naar de Vestestraat lopen. En je zag Duitsers lopen en die trokken aan iemand zijn baard, of het een echte was. Je had natuurlijk mannen die een valse baard of een pruik hadden. Nou, daar werd aan getrokken, of het wel waar was. Dat zie ik nog.

I1: Zag je veel Duitsers in Leiden rondlopen?

G1: Nou, ik kwam verder haast nooithet was dat ik door de Vestestraat kwam dat ik dat toevallig zag. Maar verder kwam ik nooit als kind. Ik was een jaar of 12.

I1: Speelde thuis – in het gezin – de kerk een rol?

G1: Nee, we waren wel Luthers. Ik ging later met mijn broer naar de Lutherse kerk op de Hooglandse Kerkgracht. Daar ging ik altijd met mijn broer naar toe. Hij was daar zanger, hij zat in het koor daar. Daar ging ik vaak mee. Als hij zei: “Ga je mee naar de bioscoop?”, zei ik: “Ja hoor, ik ga met je mee naar de bioscoop.” Met onze Jan. Je hebt altijd in een gezin iemand met wie je optrekt.

I2: Als je er zoveel hebt...

I1: U had nog een jonger zusje?

G1: Nee, een jonger broertje.

I1: Hebt u daarvoor gezorgd?

G1: Die was onder mij. Die is niet oud geworden: 44 maar. Ik weet wel dat mijn moeder zei, de dokter had tegen haar gezegd: “Je laatste kinderen worden niet oud”. Ik zeg: “Nou, ik ben al 85.” Maar mijn broertje is jonggestorven.

I1: Uw oudere broer Jan heeft u een beetje onder zich....

G1: Daar was ik altijd mee. Maar zelf had hij ook vijf kinderen.

I2: Maar hoe ging het in het gezin? Er moest heel veel voor kleine kinderen gezorgd worden, boodschappen gedaan worden, eten koken. Deed moeder dat allemaal of deden de kinderen dat?

G1: Ja, of mijn vader kookte ook, mijn broertje en ik. Ik zie me nog: in de oorlog hadden we eierpoeder. Dat kregen we toen. Als je dat roerde, dan had je een ei. Ik zie me nog met mijn broertje staan voor het gas. Je wordt vanzelf bijdehanter in die dingen. Je had wel oudere zusters, maar ik kon al goed werken. Ik was met 13 jaar al in betrekking natuurlijk. Wassen, strijken, alles kon ik al op die leeftijd. Ik heb altijd mijn eigen goed gewassen. Mijn moeder deed alles met groene zeep. Dat was vroeger zo. Wat dat aangaande was ik erg precies. Dat ben ik altijd geweest. Ik weet nog wel, toen ik bij mevrouw Pel werkte. Ik dacht: mens, wat heb je toch aan? Ze had een vest aan, maar die was niet gestreken. Maar ze ging ook wel eens helpen op kantoor bij haar man, in die suikerfabriek. Die hadden gezegd: “Mevrouw Pel, heeft je dienstbode niet naar je gekeken?” Ik zei: “Die mag wel eens gestreken worden.” Dus kreeg ik strijkgoed. Wassen met het wasbord.

I1: Waren die mensen een beetje aardig voor u?

G1: Nou, ze was echt mevrouw. Je moest eten in de keuken. Er was een luikje in de kamer en die werd opengeschoven en dan kreeg je een bord. Dan zat ik aan een tafeltje in de keuken. Dat was vroeger zo.

I2: Hadden ze meer personeel?

G1: Nee. Ik deed het hele huis. Maar als hij dan weg was, mocht ik binnen koffie bij haar drinken. Maar normaal kwam ik nooit binnen. Ook als ze etentjes hadden, helpen bedienen, weet je wel. Maar daarna was er wel wat geld op mijn bord.

I1: Waren ze een beetje aardig?

G1: Ja. Ik had er geen last van. Die ene, toen ze die doktersvrouw... je moet alles leren met aangeven. Had ik schijnbaar te hoog en dan deed ze iedere keer zo tegen me. Of ik alleen bij haar deed, weet ik niet. Iedere keer. Dat was geen leuk mens, haar man wel. Dat was een vrouwenarts uit Den Haag.

I1: Welke dokter was dat?

G1: Dat waren kennissen van hen. Hij was een arts uit Den Haag, een heel aardige vrouwenarts. Maar zij was zo kien. Ik zie nog haar hand. Hoe oud was ik eigenlijk? Ik was nog jong. Maar of ik dat speciaal extra bij haar deed. Maar alleen zij deed het. Dan kwam de dokter 's morgens, als ze weggingen, wat brengen.

I1: De buurt waar u woonde: de Lusthoflaan. Was dat een gezellige buurt?

G1: Het was echt een volksbuurt. Allemaal grote gezinnen. Het waren grote huizen.

I1: Was het gezellig?

G1: Ja, we konden nog buitenspelen met de kinderen. Er waren veel kinderen natuurlijk. We zijn nog wel eens ondeugend geweest. Ik zie me nog zo lopen met mijn zus en nog meer meiden. Gingen we belletje trekken. Maar wat was het nou in het steegje waar de kleuterschool was? Het waren nog oude huisjes. Ik had een zus - die was een beetje ondeugend – die trapte die deur in. En zij kwam naar buiten en wij lopen en ik was de achterste. Ik ben toen helemaal om gelopen en in de Oranjestraat kreeg ik me toch een lel. Dat onthoud je. Dat was ondeugendheid. Nou vernielen ze alles de boel bij wijze van, de tegenwoordige jeugd.

I1: Had u ook vriendjes en vriendinnetjes, bij de burens of in de straat?

G1: Ik had een vriendin. Twee wel.

I1: Was het gezellig?

G1: Ja, je was het gewend, die straat. En daar had je ook je vriendinnetje vandaan. Totdat je verkering kreeg. Dan gaat het over natuurlijk.

I1: En ook vriendjes en vriendinnetjes op school?

G1: Nee. Het was een schoolklas. Daar zaten ook heel veel meisjes van goede ouders in. Wij waren arm. Hun waren beter gekleed. Dat kon je wel merken. Dat voel je als kind.

G2: Die foto die daar staat, dat was de kleding van school.

G1: Pak die eens, Dick. Wij kregen ook eten op school en je kreeg er ook kleding van [Vereniging Schoolkindervoeding en –kleding]. Ik zie me nog in die geruite jurk lopen. Kinderen uit een groot gezin natuurlijk. We kregen eten en kleren.

I2: Kijk eens, de vier zusjes. Allemaal dat.

I1: Allemaal geruite jurken.

G1: Alleen mijn oudste zus, die kreeg een kraagje. Ik was net een jongen. Ze leven allemaal niet meer. Dat ben ik. Ik word nog Rietje genoemd. Ik ben 85. Dat deed voor ongedierte dat je zo kort haar had, zeker op school.

G2: Dat zusje. Die woont in Eibergen in de Achterhoek. Zij in Schiedam. Zij woont in Hazerswoude.

G1: Op de buitenschool werden ook altijd de hoofden nagekeken.

I1: Kon u goed leren?

G1: Nee. Ik heb altijd hoofdpijn gehad, tot mijn vijftigste jaar. Van kinds af. Toen ging ik naar de overgang dat het wegging. De menstruatie, toen was de hoofdpijn over.

I1: Migraine hè?

G1: Dat noemen ze nu migraine. Ze hebben me doorgespoten.

G2: Multimiljonair.

G1: Haar dochter dan. De dochter van Trientje. En die zijn begonnen - om daarop door te gaan - op de markt, gingen ze zelf armbandjes maken en ringetjes en kettinkjes.

G2: Hij gaat nu naar China: alles inkopen.

G1: Zilver en goud. Als je daar binnenkomt, het is niet te bevatten, die rijkdom.

G2: Zo'n groot huis, niet te bevatten.

G1: Dick, ik heb het over de rijkdom.

G2: Ik heb het over het huis. Niet te bevatten.

G1: Ja. Dat is prachtig. Dat is in Ridderkerk.

I1: En dat is een dochter...

G1: Van een zus van mij, boven mij. Trientje. Het is mooi, als je je zo kan opwerken. Ze werken nog hard. Ze hebben nog twee winkeltjes.

I1: Had u op school dingen waar u speciale belangstelling voor had? Vond u rekenen leuk, taal of geschiedenis? Dat krijg je allemaal.

G1: Dat is me eigenlijk niet bijgebleven. Als je al moeilijk kan leren, je bent ziek geweest en je bent achter. En ik moest werken. Dat was in een groot gezin. Maar ik voel me er niet minder om, hoor.

I2: Gingen alle kinderen werken, toen ze 13 waren?

G1: Ik denk het wel. Mijn broers ook.

I2: En alle meiden, deden die dat soort werk?

G1: Die hebben op een fabriek gewerkt. En die een heeft op Endegeest gewerkt, net zulk werk als ik, als dienstbode. Degenen die werkten, kregen een dubbeltje van de gulden. Hebt u dat wel eens gehoord? Ik weet niet hoeveel ze verdienden, maar van datgene wat ze verdienen, kregen ze een dubbeltje van de gulden als zakgeld. Ik zal maar zeggen van 10 gulden die ze verdienden, kregen ze een gulden van mijn moeder. Ze kregen zakgeld van mijn moeder. Ze hebben ervoor gewerkt.

I1: Wat voor werk gingen uw broers doen?

G1: De ene die was wever bij Van Wijk. Wat deed mijn broer David? Mijn broer Henk zat op een fabriek, daar maakten ze koppelriemen voor militairen.

G2: Dat was een harde werker.

G1: Jan, ik weet het eigenlijk niet. De één was wever, dat was Floor. Ik ben een hoop kwijt hoor. Maar ik heb een hersenletsel he. Dat is gekomen, de dokter heeft het uitgelegd. Hij zegt: "U heeft vier punten, daar is geen bloed doorgekomen." Iets wat afsterft. Daar heb ik die evenwichtsstoornissen van. En de ene kant van mijn gezicht is een beetje doof, noem ik dat. En dat komt niet meer goed.

G2: Dat is weg.

G1: Hij zegt: "Ik hoef je geen medicijnen te geven, want dat helpt niet."

I1: Heeft dat misschien te maken met uw hoofdpijn?

G1: Ik heb weinig hoofdpijn. Mijn evenwicht is weg. Niet helemaal, maar bukken en op de trappen kan ik niet meer.

G2: Maar ze doet het goed hoor!

G1: Je moet wel. Als je moet bukken, dan ga ik door mijn knieën. Maar op een trap ga ik niet meer. Dat kan ik niet meer. Maar ja, je leeftijd speelt toch ook mee.

I1: U bent gaan werken toen u 13 was. Wanneer kwam uw man in uw leven?

G1: 19 hè? Ik kon hem al, toen ik 14 was. Want ik werkte bij mevrouw Brandt op de [Oude] Varkenmarkt.

I1: Dat heeft u ook nog gedaan. Was dat na de familie Pel?

G1: Nee, dat was allemaal ervoor. Toen was ik nog jong. Ik werkte bij Brandt en hij werkte beneden bij een technisch bureau. Dat waren verhuizingen. Er gingen heel veel mensen naar Canada, Australië en die verscheepte hij.

I1: Dat was dus al na de oorlog?

G1: Ja, ik denk toen ik 15 was. Ik was 13, toen ik in dat café werkte.

I1: Dat heeft u ook nog gedaan?

G1: Ja, ik heb in de huishouding gewerkt. Een café kon je niet noemen. Maar het was heel groot. Ik was nog klein, niet dat ik nu nog groot ben. Wat ben je, als je 13 bent? Toch niets. Toen heb ik daar gewerkt. Dat was toen nog schoonmaken. Ze hadden een hele grote serre met rieten stoelen. Moest ik het plafond schoonmaken. Was mijn milt uitgerekt. Kan je nagaan. Als je praat van werken, meneer, heb ik echt gewerkt. Dat was mijn eerste dienstje bij dat café. Toen ging ik naar Brandt. Daar deed ik huishouding. Die hadden dan kinderen.

I1: Dat was hier in de stad?

G1: Ja, op de Varkenmarkt [nr. 5, H. Brandt & Zonen]. Ik heb nog bij Nagtegaal gewerkt. Dat was later. Dat was een winkel in de Cobetstraat [nr. 89, later 85-87, Fa. Gebrs. Nagtegaal]. Brood en banket. Ik zei: "Ik wil met vakantie, gelijk met mijn man." Mijn vriend was het toen nog. Hij moest het nemen. Ik zeg: "Ik kan gewoon" "Nee", zegt ze: "Je kan niet." Ik zeg: "Ik ga toch." "Nou", zegt ze, "dan hoef je niet meer terug te komen." Ik zeg: "Ik neem mijn handen mee." Je wilt het niet geloven.

Ik was nog niet thuis of de slager – Van Wingerden van de Lage Rijndijk [nr. 22, G. van Wingerden], die kon hen natuurlijk – die zegt: “Ik heb gehoord dat u weg bent.” Ik zei: “Ja.” Ze zegt: “Ik weet waarom.” Ik zeg: “Ja, maar ik wil geen dienstbode meer wezen, ik heb me de buik van vol”, zeg ik tegen dat mens. Ja, het zat me tot hier!

Wat ben ik toen gaan doen? Toen ben ik geloof ik bij Pel gaan werken. Eerst in de fabriek. Nee, dat was ook niets voor mij. Ik was niet gewend om in de fabriek..... Niet dat ik lager ben. Ik kom uit een gewone buurt. Maar ik was altijd in betrekking geweest. Dat was een heel andere opvoeding in wezen. Mijn zussen zeggen wel eens: jij bent een vreemdeling. Maar dat komt omdat ik ander werk hebt gedaan. Ik zeg: “Ik moet hier weg.” Het waren zulke nare meiden.

I1: Welke fabriek was dat?

G1: Suikerwerkfabriek. Je moest borstplaat, dan moest je dozen vullen. Wat een zenuwenwerk! En toen mevrouw Pel zocht iemand. Ik zeg: “Ik wil wel”, en zodoende ben ik bij Pel aan de Warmonderweg gekomen. Dan paste ik ook die zes weken op.

I1: Als ze naar België gingen?

G1: Ja, als ze naar België gingen. Dat deden ze ieder jaar. Dan was het mooi weer. Ze hadden een buurvrouw en ik ging wel eens in de zon zitten. Als ik gewerkt had, ging ik in de zon zitten. Toen kwamen ze thuis, de week voordat ze thuiskwamen, heb ik het hele huis gedaan, koper gepoetst, de hele handel. Hij deed de tuin. Ze konden nooit wat zeggen. Maar zij had geklikt, die buurvrouw, dat ik altijd maar in de tuin zat. Altijd? Ik zat wel eens in de zon. Maar mijn mevrouw zei: “Ik kwam hartstikke schoon thuis.” Dat was ook zo, ik maak dat het huis schoon was. Ze konden nooit wat zeggen. Kinderachtige mensen waren het.

I1: En toen wilde u op vakantie met uw vriend. Is dat nog doorgegaan?

G1: Ja hoor, we gingen gewoon weg. Ik zei: “Ik neem mijn handen mee.” Dat was toch zo?

I1: Waar zijn jullie naar toe geweest?

G1: Waar gingen we naar toe met vakantie? Van de bond geloof ik.

G2: We zijn in Nederland gebleven. We zijn in Valkenburg geweest. We zijn in Gelderland geweest, bij Nunspeet in de buurt.

G1: Van de vakbond. 10% Korting geloof ik. Het was een hotel van de bond.

I1: Welke bond was dat?

G1: Hoe heette de bond van jou? Zit je trouwens nog in.

G2: PvdA, Partij van de Arbeid.

I2: FNV?

G2: Van '48 ben ik lid geweest.

G1: Dat was een hotel van de bond. Mooi hoor.

I1: Valkenburg en Nunspeet?

I2: De gemeente had ook vakantiehuisjes, van de personeelsvereniging.

G1: Ja, daar gingen wij ook altijd heen. In Meppen [Zweeloo]. Zijn we heel vaak geweest, in Drenthe. Leuk hoor. En ook in die andere dat huisje.

G2: Dat was bij Zutphen, waar Willem toen in het ziekenhuis heeft gelegen. Zijn we bij die monniken geweest in dat klooster.

G1: Dat was ook van de bond.

I1: U werkte op de Varkenmarkt en daar heeft u uw?

G1: vriend leren kennen.

I1: Hoe ging dat?

G1: Ik kon hem natuurlijk van beneden, maar ik liep toen met mijn broer Jan en toen liep hij ook toevallig op de Haarlemmerstraat met zijn vriend.

G2: Ik kwam naar je toe.

G1: En toen zei Jan: "Ga maar mee." En zodoende is het aangekomen. Maar we hebben wel zeven jaar verkering gehad. Er was geen huis natuurlijk in het begin. We woonden wel in. Ik zou het nooit mijn kinderen aan willen doen.

I1: Hoe stonden uw ouders daar tegenover? Vonden ze het allemaal prima of waren ze tegen?

G1: Zelf heeft hij 15 kinderen, mijn vader, maar hij zei tegen Dick: "Denk erom - want ik was niet sterk; TB gehad natuurlijk - geen kinderen!" Dick keek me aan en ik zei: "Gewoon niets zeggen." Ik denk bij mezelf: je hebt zelf 15 kinderen. Maar zo bezorgd was hij eigenlijk.

G2: Je hebt er maar twee.

G1: Gelukkig wel.

G2: Dit zijn mijn kleinzoons.

G1: Prachtig vind ik ze! Dan komen ze wel eens natuurlijk. Ik zeg: "Mag oma jullie nog knuffelen?" Want het zijn van die grote knullen. "Ja hoor omaatje, kom maar op."

G2: Opaatje zegt hij tegen mij.

I1: Wat heeft u nog van de bevrijding meegekregen?

G1: De bevrijding was in alle straten feest. Iedereen stond te dansen en te springen. Met de bevrijding was dat.

G2: Buurtfeesten.

G1: Dat noemen ze buurtfeesten.

G2: Een half jaar ongeveer. Dan was het over.

I1: Hebt u ook bevrijders langs zien komen? Canadezen of Engelsen?

G1: Ja, op de Lage Rijndijk stonden die. Daar waren al die mensen bij die militairen. Die zagen we voorbijgaan.

I1: Waren dat Engelsen, Canadezen of Amerikanen?

G2: Canadezen. De Canadezen kwamen binnen.

G1: Trees heeft een Canadees.

G2: En die werden gelegerd in Poelgeest.

G1: Oegstgeest is dat.

G2: Daar lagen ze. Een kampement en daar heb ik een paar maanden gewerkt bij een kok. Dan mocht ik erin en ik kreeg van alles mee. Er was nog niets. En: rokerij kreeg ik ook. Sweet Caperal. Doosjes van 25. Het waren witte doosjes Sweet Caperal. Daar waren ze gek op. Ik kreeg voor een sigaret 6 gulden. Er kwam er één naar me toe en die zei: "Ik geef 6 gulden." Ik zei: "Je kan het hele pakje kopen." Dan gaf ik ze aan mijn moeder.

I1: Hebt u ook voedselpakketten gekregen?

G1: Wittebrood. Heb ik zien vallen uit het vliegtuig.

I1: Waar kwam dat neer?

G1: Ook bij ons in de buurt.

I1: Hebt u echt honger gehad in de Hongerwinter?

G1: Ik zat toevallig in de Hongerwinter op die school, waar ik eten kreeg. Maar thuis hebben we wel honger geleden. Als het langer had geduurd, was mijn vader gestorven.

I1: Bekende dingen als bloembollen eten?

G1: Ja, en suikerbieten.

G2: Weet je waar het gegooid werd? Die vliegtuigen, die kwamen met dat brood bij Valkenburg.

G1: Maar ook in de buurt bij ons hoor.

G2: Dat waren miskleunen.

G1: Dan maar miskleunen, maar wij hadden brood. Wij hebben echt honger geleden.

I1: Maar niemand is omgekomen?

G1: Gelukkig niet.

I1: Ze zijn allemaal in leven gebleven.

G1: Maar we kregen allemaal uitslag. Schurft.

G2: Scabies.

G1: Maar wij noemden het op zijn Hollands schurft. Het hele gezin. We moesten naar de Van der Werfstraat dat was van de gemeente ... dan werd je helemaal ingesmeerd en dan douchen. Werd je ingesmeerd en dan moest je het een half uurtje bijvoorbeeld het erin laten zitten en dan kon je weer naar huis. Het is toen allemaal wel weggegaan. Kwam gewoon door de honger.

I1: Na 5 mei 1945 kon u weer eten. Hoe ging dat?

G1: Toen waren er nog meer bonnen. Vlak na de oorlog waren er ook nog bonnen.

I1: Maar geen honger meer?

G1: Nee.

I1: Wanneer bent u getrouwd?

G1: 6 juni 1957.

G2: We waren 27.

I1: Dat was dus veel later. U werkte nog bij Pel. Hoelang hebt u dat gedaan?

G1: Even denken. Van mijn 16^e tot mijn 20^e. En toen heb ik bij Nagtegaal gewerkt. In de winkel in de Cobetstraat. En daar ging ik weg, omdat ik geen vakantie mocht. De groeten. En toen kwam de mevrouw van die slager bij mij thuis. Ik zei: "Mevrouw, ik ga niet meer als dienstbode." Ik had me de buik van vol. Het zat me gewoon tot hier. Voor al je werken, mag je nog niet eens op vakantie. Ik zei: "Ik neem mijn handen mee." Ik had zo weer werk. Eerst nog bij Pel gaan werken in de fabriek. Dat kon ik niet volhouden. En toen ben ik bij mevrouw Pel geweest.

I1: Hoelang heeft u dat gedaan?

G1: Heel lang eigenlijk. In mijn trouwen ook nog.

I1: U bent in 1957 getrouwd. Hier in Leiden, in het stadhuis?

G1: Ja.

I1: Hoe ging dat?

G1: We waren met 9 meiden, maar ik ben de enige die in het wit getrouwd is. Maar hun moesten trouwen. Dat was vroeger zo. Dan waren ze zwanger en dan moesten ze trouwen. Dat noemden wij: ze moeten trouwen. Dat werd natuurlijk geen witte jurk.

I2: Is dat zo? Dan heb je geen witte jurk?

G1: Nee.

I2: Dan kon iedereen zien....

G1: Mijn zus had wel een net mantelpakje, maar ze was wel zwanger. Ze waren wel netjes gekleed, maar niet in het wit. Ik zei: "Als ik trouw, dan wil ik in het wit."

I2: Waren ze allemaal zwanger?

G1: Ja. Ze moesten allemaal trouwen. Mijn oudste zus niet, maar achteraf bleek, ze kon geen kinderen krijgen. Ze heeft een kind aangenomen. De meeste kinderen had mijn zus in Rotterdam. Die had er zeven en daar komt een zoon van haar nog bij mij. Want als eenmaal je familie weg is, zie je ook niet de kinderen meer. Is hij gaan zoeken waar wij woonden. Hij wist dat ik in de Ronner-Knipstraat woonde, maar daar woonde ik niet meer. Heeft hij via via van andere Van Ginkels gebeld, waar ik woonde. Nou komt hij iedere keer. Leuk hoor, na al die jaren! Dat is een neef, Frans.

I2: Wat is het toentertijd schande, als je moest trouwen of was het eigenlijk.....?

G1: Het was wel schande, maar het was toen heel gewoon.

I2: Het gebeurde dus wel heel vaak?

G1: Heel vaak, niet alleen bij ons, maar ook bij anderen.

G2: Met een bezettingsleger heb je dat altijd.

I1: Dat speelt ook. Er zijn heel veel vrouwen zwanger geraakt door bevrijders.

G1: Een zusje van ons. Maar het waren gewoon Nederlandse mannen. Toch allemaal hetzelfde.

G2: Ik zal de trouwfoto eens laten zien.

I1: Is er nog een receptie geweest of een feest?

G1: Dat was vroeger in de ondertrouw. Dan gaf je een feestje in een zaal. Dat is niet meer, maar dat deden ze vroeger.

I2: Verloven?

G1: Nee, ondertrouw. Dan ging je een feestje vieren. Met trouwen gewoon thuis met koffie en een gebakje.

I1: In het wit! Ik herken u wel.

G2: Mooi meisje he? Bij Van Pijl. Bekende fotograaf [Foto Pijl, Haarlemmerstraat 108].

G1: Maar die is er al jaren niet meer.

I1: Bent U ook verloofd?

G1: Ja, dat was zo vroeger.

I1: Bent u ook voor de kerk getrouwd?

G1: Nee.

I1: Was dat gewoon?

G1: Ik ging wel naar de kerk met mijn broer altijd. Mijn kinderen zijn wel gedoopt, Luthers. Ik ging wel naar de kerk met mijn broer, maar toen dat overging, ging ik niet meer. Als je man nog naar de kerk ging, dan ga je veel meer natuurlijk.

I1: Na uw huwelijk heeft u in de Lusthoflaan gewoond?

G1: Ja, ik heb 50 jaar in de Lusthoflaan gewoond. 25 jaar bij mijn moeder en 25 jaar dan samen aan de overkant.

I1: Daar zijn de kinderen geboren?

G1: Ja, daar zijn de twee meiden geboren.

I2: Je ging pas trouwen, als je een huis had?

G1: Ja, ik was al getrouwd. Maar ik was bij mij moeder in. Maar ik was, toen we dat huis kregen, toevallig zwanger, dus dat kwam mooi uit.

G2: Het huis was klaar en ze ging naar het ziekenhuis. De arts die hier binnenkwam, zei: "Wat woon je hier mooi."

G1: Het was allemaal wit.

G2: Ik had drie slaapkamers boven gemaakt, op de zolder. Nieuwe riolering erin, aangesloten op het buitenriool.

I1: Goede keuken?

G1: Ja, aardige keuken. Klein plaatsje.

I1: Douche?

G1: Toevallig wel. Nergens hadden ze nog een douche. Dat was toen nog niet. In het ene slaapkamertje was die douche gemaakt.

I2: Over welk jaar hebben we het dan?

G1: Wanneer? We zijn in '57 getrouwd. 4 Jaar bij mijn moeder ingewoond.

I2: Zo rond...

G1: '61. Toen hadden we een douche.

I2: In 1961 al? Toen hadden heel veel mensen nog geen douche.

I1: Je had toen het badhuis. In de Haarlemmerstraat had je dat nog.

G2: Van der Werfstraat ook.

G1: In de Medusastraat had je ook op die hoek een badhuis. Daar gingen we van school uit. In de Kooi. Aan het einde van de Medusastraat. Van school uit een keer in de week. En wij gingen zelf ook.

I2: Ook één keer in de week?

G1: Dat was de gewoonte.

G2: Vrijdags onder de douche.

I1: Er zijn twee kinderen geboren. Twee jongens?

G1: Twee meisjes.

I1: Wanneer zijn die geboren?

G1: De een is in '61 en de ander zes jaar later. Zit zes jaar verschil in.

G2: Heb je nog niet gezien, mijn dochters?

I2: Wanneer gestopt met werken?

G1: Toen ik zwanger werd natuurlijk. Even thuis.

I1: Deed u dat zelf..... of zei uw werkgever....?

G1: Nee hoor, je kon gewoon blijven. Daar waren we 25 jaar getrouwd. Zij is nog vrij, zij is single en zij heeft 5 kinderen. 3 Jongens en 2 meisjes. Mary is heel erg bijdehand. Ik voel me er zo klein bij. Moet ik naar het ziekenhuis. Ik kan zelf best mijn mond roeren. Ik ben net Jan Doedel. Zij doet het woord. Kijken ze naar haar. Zeg ik: "Ik ben het, hoor." Dan sta je zo stom te kijken.

G2: Die verzorgt kinderen die door de rechter afgepakt zijn. Knapt ze helemaal op en dan zoekt ze ouders voor.

G1: Die jongens zijn 20. Ze mogen maar twee maanden bij haar. Moeten ze weg. Ze zegt: "Ma, er komt niets van terecht." Want ze kunnen ook niet meer naar huis. De ene moeder is verslaafd, de andere zit in de gevangenis. Zulke jongens zijn dat. Maar ze heeft geen kind aan ze. Ze zegt, toen ze daar ging werken, zei ze: "Ik ben Mary en als je ruzie hebt, kom je naar mij." Ze heeft geen last van ze. Het is precies mijn moeder.

I1: U bent gestopt met werken en u heeft zich gewijd aan de opvoeding van uw kinderen? U heeft het huishouden gedaan?

G1: Ja. Toen zei Jeanette, mijn oudste dochter, een keer: "Ma, kom bij ons in de keuken werken." Want je bent natuurlijk op een leeftijd, laat ik dat maar doen. Heb ik afgewassen in de keuken. Ze heeft een afwasmachine.

I2: Waar u werkte?

G1: Ja, waar ik werkte op de Breestraat. Hoe heette dat? Zij was serveerster. Dat was vroeger een ijssalon. Later heeft iemand het overgenomen. Kon je alles krijgen, koffie.... Daar is zij serveerster geweest.

I2: In de Breestraat. Hoe heette die zaak?

G1: Er is later een Turk ingekomen. Want hij is er mee uitgescheeën [gestopt].

G2: Dat is die ijssalon. Dat is tegenover het Stadhuis. Als je het Stadhuis hebt, steek je zo over. Daar zit ie. Leuke vent!

G1: Heb ik een poosje gewerkt.

I1: Een paar uurtjes in de week?

G1: 's middags meestal. Had ik mijn eten klaarstaan, tot een uur of 5, en dan ging ik weer naar huis, kon ik gewoon weer koken.

I1: En dan kwam uw man ook thuis?

G1: En die meiden waren al groot natuurlijk.

I1: Uw kinderen zijn naar school gegaan en hebben ook een vervolgopleiding gehad?

G1: Ja, dat heeft Mary gedaan. Die rechtse, die zo bijdehand is.

I1: Wat heeft ze gedaan?

G1: Nou, ze heeft voor wat ze nu doet, kinderen verzorgen. Eerst waren het kleinere kinderen. Ze zegt: "Ma, ik neem het nooit mee naar huis, want anders kan je het niet volhouden." Ik moet echt wat vragen, hoe gaat het nou met die jongens, en dan zegt ze wat, maar anders zegt ze er niet veel over. Maar ze had eerst jongens. Ze zegt: "Ma, meiden met jongens." Waren ze wel eens bij elkaar. Nou, ze hebben het geweten. Ze hebben het nooit meer gedaan. Zij moest opletten en ze kregen de pil, die meiden. Eens in de drie maanden geloof ik. Maar in ieder geval, daar moest ze ook op letten. Zwaar hoor.

I1: U had uw huishouden, u had de kinderen. Baantje erbij. Toch een tamelijk relaxed leven?

G1: Jazeker.

I1: Als je het vergelijkt met vroeger. Uw man werkte, hij had een goede baan.

G1: In wezen hoefde ik het niet, maar als je wat meer wilt. Wij wilden een caravan. Daar moet je voor werken. Daar ben ik eigenlijk voor gaan werken. We hebben 17 jaar die caravan gehad.

I1: U bent veel op vakantie geweest met de caravan?

G1: Nee, het was een stacaravan.

I1: U ging daar altijd naar toe? Waar stond die?

G1: In Strijen. Dat is voorbij Rotterdam en nog een paar plaatsjes. Op een weiland hebben ze caravans neergezet.

G2: Het was een echte boerderij, korenvelden had je. Aardappelvelden en korenvelden. Aan de overkant van het water had je de Shell [Moerdijk]. Daar is wat gebeurd, toen bij de Shell brand uitbrak.

I2: Ja, de brand bij de Shell.

G2: Dat dorp, Strijen, die had daar ook last van. We zaten buiten, we gingen op de fiets.

G1: Ja, we fietsten veel.

G2: Dwars door de korenvelden heen. Dat was fantastisch.

G1: Mary was 15, die ging niet meer mee natuurlijk.

G2: We hebben jaren daar gestaan. Een pracht stuk tuin. Ik kan de foto pakken.

I1: Waren dat jullie enige vakanties of zijn jullie wel eens verder weg geweest?

G1: Toen we caravan hadden, niet. Altijd met de caravan. Je moest veel stageld betalen. En toen werd het veranderd, kreeg je stroom en gas en telefoon, dat werd allemaal gelegd, of je het nam of niet, maar het ging allemaal omhoog. Op het laatst, hoeveel moesten we betalen?

G2: Het ging 800 gulden omhoog. Want je kreeg gas, elektriciteit... want het was veel te laag, die zekering knalde er steeds uit. Dat werd veranderd.

G1: Het werd te duur. Hij ging met de VUT en ik werkte ook niet meer, dan moet je toch wat laten.

G2: Ik zeg, je kunt kopen. We kwamen het overeen, maar toen het zover was, wou hij niet betalen. Ik zeg: "Nou, dat is goed, maar dan steek ik hem in de brand. Jij krijgt hem niet. Je hebt het beloofd, je hebt je hand erop gegeven, dan moet je betalen ook. Zo niet, dan steek ik hem in de brand." Toen werd hij een beetje bang. Ik kreeg mijn geld.

G1: Alles lieten we erin staan. Wat moet je er dan mee?

G2: We zijn nog een keer terug geweest om te kijken. In die caravan zat een man helemaal alleen in. Die had hij helemaal verbouwd. Hij heeft er 5000 euro voor moeten betalen. Voor die caravan.

G1: Dat was toch veel meer, Dick?

G2: Maar die kerel zei tegen me: hij was lek. Ik wist dat hij lek was. Pal bij het dak zat een heel klein op het plafond.

G1: Water gaat zoeken.

G2: Dat moest hij laten maken. Ik zei: "Weet je wat die man betaald heeft? Hij heeft zijn zak vol."

G1: Ze verdienen er veel aan.

I1: Dat waren uw vakanties? Gingen jullie in de zomer of ook tussendoor een keer?

G1: In maart gingen we schoonmaken. Alles eruit en dan schoonmaken. Dan kregen we water erop. Want 's winters was er niets. Als je nou een wintercaravan had, dan kon je.... Er was niets te doen.

G2: De buitenwaterleiding moest je leeg laten lopen.

G1: Alles moest je afsluiten. Tot 1 oktober kon je nog wel mooie dagen hebben en dan gingen we nog en dan moesten we afsluiten. Toen we werkten gingen we in het weekend, van vrijdag- tot zondagavond. Toen we niet meer werkten, gingen we gewoon de hele week.

I1: En in de zomervakanties?

G1: Dan gingen we ook. Toen we niet meer werkten, gingen we gewoon de hele week. Maar ik moest wel iedere week naar huis. Ik kon niet weken achter elkaar daar zijn. Gingen we gewoon naar huis en namen we de was mee. En als ik bleef, had ik een klein wasmachinetje. We hebben het leuk gehad.

G2: Er zit wel een maar aan, als je een caravan heb, als je je handen kan gebruiken. Dat maken ze waar. Komen ze aan de deur: buurman, kan je even voor mij kijken? Ik heb geen stroom en ik had geen dit. Er waren erbij, die waren levensgevaarlijk. Die lieten al het gas openstaan: flessengas. Dat bleef hangen. Dat zit helemaal onder de caravan. Een klein vlammetje en de caravan is..... woep.

G1: Ze vernieuwen geen slangen en die gaan dan poreus worden. En dan krijg je dat gas.

G2: Dan was Dickie weer goed en dan lag hij weer onder de caravan.

I1: Maar het huishouden werd veel makkelijker. U kreeg apparatuur. Afwasmachientje, wasmachine. Het ging allemaal veel makkelijker, als je het vergelijkt met vroeger.

G1: Jazeker!

I1: U had meer tijd. Had u ook tijd voor hobby's en activiteiten buiten de deur?

G1: Nee. Ik ben een echte huismuis. Dat ben ik nog. Ik ga wel hierboven, als er wat te doen is, maandagavond, hoe heet dat.... sjoelen. Ik ging ook altijd naar het restaurant: Bingo. Dat doe ik ook. Maar verder, nee.

I2: En vroeger?

G1: Ik was altijd thuis.

I1: Lid van een vereniging? Of hobby's?

G1: Ik zat te breien. In de caravan. Rie, brei eens sokken voor me. Ik zat altijd sokken te breien. Dus dat deed ik. Vest breien, op de camping. Maar ik ben nog steeds heel veel thuis.

I1: TV kijken?

G1: Ik kijkt 's avonds TV.

I1: Krant lezen?

G1: Ja, de krant lees ik ook.

I1: En wat vindt u interessant in de krant?

G1: Ik lees alles wat er gebeurt in de wereld, over die mensen en die kinderen. Dat vind ik verschrikkelijk.

I1: Politiek een beetje geïnteresseerd?

G1: Nee. Ik weet wel wat ik stem, maar daar houdt het mee op.

G2: Ze vraagt het aan mij. Ik zeg: "Stem daar maar op".

G1: Het interesseert me ook niet.

I1: Gaat u nog wel naar de kerk toe?

G1: Ja, er is in de Hervormde Kerk een inloop op Eerste Kerstdag. Kan je zo inlopen, krijg je eten. Als je komt, krijg je koffie of thee met een sneetje krentenbrood en later krijg je een glaasje. Dat mag je hebben. En dan krijg je soep van de kerk en daarna een lopend buffet. Warm. Het is goed hoor.

I1: Bent u lid van de Hervormde Kerk?

G1: Ja, wij alle twee.

G2: Wij hebben het hier zelf in onderhoud. Wij maken de prijzen uit. Als er een stichting in komt, dan ben je verkocht. Die rekenen hotelprijzen.

G1: Als je nu wat neemt, dan kost dat € 2,25, koffie € 0,50. Fris of een biertje € 0,70.

I2: Waar is dat?

G1: Hierboven. Als er wat te doen is.

I1: Een soort gemeenschappelijke ruimte?

G1: Ja.

G2: Er zitten er 60 in.

G1: Dat was de Sinterklaasbingo. Je krijgt twee drankjes gratis. Daar heb je meer dan genoeg aan.

I1: De kinderen zijn het huis uitgegaan op een gegeven moment. En u kreeg nog meer tijd?

G1: Kreeg ik nog meer tijd. Wat heb ik gedaan?

I2: Gewerkt?

G1: Ja, ik heb afgewerkt. Ik heb ook bij een mevrouw gewerkt, een vrije meid was dat. Ging alles met een briefje, want die werkte bij een ministerie. Toen dacht ik, ik word 66, Marie, zou je er niet eens mee uitscheien? Ik ben toch gek. Ik schei ermee uit. Ik ben 66. Ik had een briefje geschreven dat ik haar wou spreken. Ja, dat was goed. Dus ik kwam daar op een woensdag. Ze zegt: "Rie, waarom ga je weg?" Ik zeg: "Kijk nou eens naar me. Ik word 66." Ik was het zat. Ik heb eigenlijk meer gewerkt ik heb mijn kleinkinderen haast allemaal aangekleed, toen ze klein waren. Ik denk, ik schei ermee uit. Het houdt een keer op! Ze zei: "Rie, je hebt gelijk."

I1: Dat was een betaald baantje?

G1: Ja, wat verdiende ik daar. 25 Gulden? Of waren het euro's? Nee, guldens waren het.

I1: Dat was ook huishouden, schoonmaken?

G1: Maar ik kon toch niets anders? Dienstbode. Dus dat deed ik dan. En bij die moeder deed ik dan ook een keer.

I1: Welke moeder?

G1: Van die vrije meid. Maar ze had een moeder vlakbij wonen. Ze zei: "Mijn moeder wil graag ook hulp." Ben ik daar ook gegaan. Heb ik ook gedaan.

I1: Dus twee baantjes. Dat was na het afwassen?

G1: Ja. Dat was veel later. Ik denk: Marie, je blijft aan de gang. Ik schei ermee uit.

I1: En uw man was ook thuis?

G1: Maar die kluste ook met een maat.

G2: Ik was 59.

G1: Ging hij al met de VUT.

G2: Kreeg ik een beetje geld mee. En met mijn maat – dat was ook een handige jongen – hebben we centrale verwarming, een nieuwe keuken. Dat deden we gewoon. Maar dat ging allemaal zwart. Moest je voorzichtig mee wezen. Dus tegen mijn maat zeg ik: “Nou kap ik ermee.”

G1: Wat was het nou? Jij werd duizelig. Je had evenwichtsstoornissen.

G2: Jan deed de ene lijn, ik de andere. Toen ging de telefoon. Dat was die mevrouw. Ik zeg: “Wat is er aan de hand?” Ze zegt: “Kan je even komen, want hij komt er niet meer uit.” Want die buurman beneden, die wou niet dat die afvoer bij hem in de buurt kwam van de badkamer. Want het was een bovenhuis. Ik zeg: “Ik kom wel even kijken.” Ik zeg: “Jan, weet je wat we doen? We gaan door de keuken, dan zet je erin en je gaat naar buiten, dan zet je hem naast de regenpijp en zo naar beneden, het gaat zo het riool in. Dan ben je er ook. En die man heeft er niets mee te maken.” Dat heeft hij gedaan. Ik zeg: “Ik schei ermee uit.”

G1: Ik zeg: “Jan, niet meer bellen. Hij kan niet meer.” Hij kreeg die evenwichtsstoornissen.

G2: Ik heb die aanrijding toen gehad. Heeft u Barendregt nog gekend?

I1: Ja, die ken ik. Dat is mijn achterbuurman.

G2: Dat was mijn vriend. Ik kreeg alles van hem gedaan. Ik wandelde met hem, toen ik niet meer werkte. Ik kwam hem wel eens tegen, liepen we rond. Dan hoorde ik weer eens wat. Als ik wat met mijn baas had, wat ik niet verwerken kon, dan ging ik naar hem toe: “Ik wil je even spreken.” Hij zei: “Ik zoek het wel uit. Ga maar door.” Dat was een goede vent. Hij was kundig zat.

I1: Toen kreeg u veel tijd voor de kleinkinderen.

G1: Prachtig. We gingen heel vaak in Wassenaar wandelen. Je had daar bij Menken een heel groot bos. Daar gingen we altijd wandelen. We gingen naar het strand met die twee kleintjes. Toen waren ze nog heel klein.

G2: Ze zaten op mijn nek.

G1: Hardstikke leuk.

G2: Opa, grote bomen!

I1: Waar wonen de kinderen?

G1: Mijn dochter woonde schuin aan de overkant bij mij, in de Ronner-Knipstraat. Daar heeft mijn dochter ook gewoond. Ze bracht ze daar groot. Ik zie hem nog... nou is hij 21. Prachtig is dat. Mooi hoor, die jongens.

I1: Waar woont uw andere dochter?

I1: Die woont in de Merenwijk.

I1: Die is alleenstaand?

G1: Ja, in een grote flat.

G2: Ze woont in de Condorhorst. Eén van de eerste flats die er stond.

G1: Het zijn grote flats. Ik vind het schitterend.

I1: Komen ze nog vaak langs?

G1: Nou, ze wonen in Didam. Nou zijn die twee jongens aan het studeren. Die wonen verder, dus die komen weinig. Toen ze nog op school zaten, hadden ze zo'n kaart, dat ze vrij kunnen reizen. Toen kwamen ze nog wel eens. Anders werd het duur voor ze. We hebben hier ook boven een logeerkamer. Die oudste jongen – al zeg ik het zelf, een heel mooie jongen – die meiden zaten altijd achter hem aan – en iedere keer als hij een meisje had, dan kwam hij weer. Ik zeg: "Gaat het goed, Ricardo?" "Ja hoor, oma." Dan bleven ze slapen. Dan kreeg ik burens, 15 euro per nacht. Ik heb ze allemaal gezien. Nou woont hij samen met een meisje. Nou is hij een beetje rustiger. Ik zeg: "Dat mag ook wel, Ricardo, je bent 26 geworden."

I2: Nog even en je wordt overgrootmoeder.

G1: Ja, prachtig toch. Als ik dat mag beleven. Je weet het maar niet.

I2: Die gasten, die leven als God in Frankrijk. Zo makkelijk leven. Studeren en ze hebben....

I1: Als je het vergelijkt met hoe jullie zijn opgegroeid. Dat is een wereld van verschil. De vorige keer zei u tegen elkaar: we hebben het nog nooit zo goed gehad.

G1: Dat is ook zo. Ik ben er nog steeds dankbaar voor en we genieten ervan. Dus wat moet je nog meer?

I1: Ik heb mijn lijstje met vragen afgewerkt. Ik heb alle informatie, die ik wil weten.